

רשק
שיעורי
תורה

היכלי תורה

ערש"ק ויגש ה טבת תשע' ♦ דף היומי בבלי: בבא בתרא קכו ירושלמי: הוריות יד

ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות

ברש"י: לזרוע האדמה, ואף על פי שאמר יוסף 'ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר', מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע וכלה הרעב.

התמיהה ברורה, וכי היו המצרים יודעי עתידות? ומנין ידעו בבירור שתבא ברכה לרגל ביאת יעקב, עד שעמדו לבקש מיוסף שיתן להם זרע לזרוע האדמה. ועוד, כאשר ראו המצרים שפסק הרעב בתום שנתים, איך לא החלו לפקפק באמתת פתרון החלום. ורחוק הדבר לומר שכל כך האמינו בצדקתו של יעקב, עד שהבינו שהפתרון היה אמת בשעתו, אלא שצדקת יעקב גרמה לבטל את גזירת הרעב. גם מה שנתלה בטול הרעב בזכותו של יעקב לבדו, מנין לרש"י לומר כן, שמא היה זה גם בזכות בניו.

והנה הרעב שנסתבב על מצרים והארצות השכנות, לא נתבאר על ידי איזה גורם הוא בא, ומה היתה הסבה שבגללה לא נתנה הארץ את יבולה. ונראה שגם זה נרמז בחלומו של פרעה במה שראה את הפרות עולות מן היאור שיעלה וירוח את אדמת מצרים, והרעב יבא על ידי שפל מימי היאור, שלא יעלו להשקות את הארץ (יש נוסחאות ברש"י בריש פרשת מקץ, שמבואר כן להדיא בדבריו). כמו כן בארצות הסמוכות למצרים, היתה זו עצירת הגשמים שגרמה לרעב.

על הפסוק 'ויברך יעקב את פרעה', פירש רש"י, מה ברכה ברכו, שיעלה נילוס לרגליו, לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה, ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא אל נילוס, והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ. ולכאורה אין אלו אלא דברי נביאות, כי מנין לנו לדעת מה ברכה ברכו יעקב לפרעה.

אולם שתי התמיהות מתיישבות זו בזו, כי מתוך שראינו שבאו כל מצרים אל יוסף בבטחון גמור שנסתיימו שני הרעב, ובקשו זרע לזרוע את האדמה, בודאי היה זה לאחר שהבחינו שהחל הנילוס לעלות, והביאו שבאו שני הרעב אל קיצו. מכאן למדנו גם את טיבה של הברכה שברך יעקב את פרעה, שמכחה של אותה ברכה החלו מימי היאור להרוות את האדמה, אבל בשאר הארצות הסמוכות נמשכה עצירת הגשמים עד שנתקיים פתרונו של יוסף על שבע שנות רעב.

ע"פ יעלת חן

נושאי הדף בעלון

בני פלוני לא יירש.....בבא בתרא קכו

הוכחת כהונה במי ששם משפחתו, כהן.....בבא בתרא קכז

עשיית צוואה לעניני הממוון.....בבא בתרא קכח

אמר 'הנני נותן מטבע זו לצדקה' וחזר בו.....בבא בתרא קכט

כיצד העביר יעקב אבינו את בכורת ראובן ליוסף ולאפרים ומנשה בניו.....בבא בתרא קל

תקלה שקרתה כאשר למדו הלכה ממעשה.....בבא בתרא קלא

שינוי סדרי הירושה מכח תקנות והסכמות.....בבא בתרא קלב

צירוף שלושה צדדים לומר שלא עשה את אשתו אפוסרופא.....בבא בתרא קלג

כפתור ופרח.....עמוד 5

צנח בתרא חכו

בני פלוני לא יירש

ברמב"ם (נחלות פ"ו ה"א-ב) **ובשו"ע** (ח"מ ס' רפא ס"א) פסקו, אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אע"פ שזה ממון הוא, לפי שנאמר בפרשת נחלות 'והיתה לבני ישראל לחקת משפט', לומר שחוקה זו לא נשתנתה ואין התנאי מועיל בה בין שצוה והוא בריא בין שהוא שכיב מרע בין על פה בין בכתב אינו מועיל, לפיכך האומר וכו' בתי תירשני במקום שיש לו בן לא אמר כלום וכו'. הרי דלא מועיל על כך שום תנאי.

ובב"י (ח"מ ס' רפא) הביא בשם **תשובת הרשב"א** שנשאל על אחד שהיו לו בני אחיות וכן אח והיה אוהב יותר את בני האחיות ולכן הקדים ונתן מתנה לבן אחיו בתיים, וכתב בצוואתו שבאלו הבתים הנתנים לו סילק כל חלק וזכות בן אחיו מכל ירושתו, וטוענים בני האחיות שכל שאר הנכסים הם שלהם כיון שסילק את בן אחיו מירושת שאר נכסיו. והשיב, לא מצאתי לבני האחיות זכות בנכסים אלו שאין אדם יכול לסלק היורש מירושתו מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה. ועוד, שכל שבן האח ראוי לירש ואין אחר לירש עמו, אע"פ שסלקו מנכסיו כל שלא נתנו לאחר ממילא הוא יורש, דמאן לירות, בר קשא דמתא, והאחיות ובניהם כנכרים גמורים הם במקום בן האח הראוי לירש, ואינו דומה למשנתניו דלא יירש עם אחיו דמשמע מינה דטעמא דלא אמר כלום היינו דווקא משום שהתנה על מה שכתוב בתורה, הא לאו הכי היה הוא מסולק ויהיו שאר האחים יורשים ממילא ואע"פ שלא נתן להם בפירוש, דשאני התם שכולם ראויים לירש וכל שנסתלק האחד השאר יורשים הכל, אבל כאן שאין עסק לאחיו [אולי צ"ל 'לאחיות'] בירושה במקום בן האח למה יטלו בני האחיות ומה להם עסק בנכסים יתר מנכרי דעלמא, ואיני מוצא בלשון הצוואה שום ענין ולשון שיוכיח שאר הנכסים הם לבני האחיות, ולא עוד אלא אפילו שאמר כתבו ותנו לבני האחיות שאני נותן להם כל שאר נכסי, כל שמת אין כותבים ונותנים, שאין שטר לאחר מיתה.

ובשו"ת דברי חיים (ח"א ח"מ ס' לח) נשאל כמי שהניח בנים ובנות וציוה שכולם יהיו שוים בחלוקת הנחלה, והשיב לברר באריכות דלשון זה שאמר שהכל יהו שוים הוא נגד דת תוה"ק והוי מתנה עמ"ש בתורה ולא מהני בזה שום גילוי דעת.

עוד כתבו הפוסקים, שאף אם יש אומדנא על כך לומר שהיה בכוונת המצווה לתתם במתנה, ג"כ דינא הוא דלא אזלינן בתר אומדנא להוציא מיורשים, כדמצינו **בשו"ת הרא"ש** (כלל פד ס"ד) שמבאר דלא אזלינן אחר אומדנא ודברים שבלב למיעקר נחלה דאורייתא, ונפסק כן **ברמ"א** (ח"מ ס' רפא ס"ו). וכן מבאר בכזאת **בשו"ת שבות יעקב** (ח"ב ח"מ ס' קמו) דכל היכא דאיכא לאסתפקי בלשון המתנה על המקבל להביא ראיה כי הנכסים בחזקת היורשים, ואפילו אם יהיה אומדנא בודאי, מ"מ לא אזלינן בתר אומדנא להוציא מיורשים.

צנח בתרא חכז

הוכחת כהונה במי ששם משפחתו, כהן

בשו"ע (אבהע"ז ס"ג ס"א) נפסק שמי שבא בזמן הזה ואמר כהן אני אינו נאמן ואין מעלים אותו לכהונה על פי עצמו, ולא יקרא בתורה ראשון ולא ישא את כפיו, וביאר הפרישה שאף שכל הכהנים בזמן הזה בחזקת כהנים [דרבנן], מ"מ היינו רק במי שיש לו חזקה, אבל מי שבא ממדינה אחרת ואין אנו מכירים אותו, אין לו חזקה, ואסור לאכול בתרומה אפילו דרבנן.

והנה מי ששם משפחתו כהן, אבל מעולם לא נהג בכהונה משום שגדל במשפחה שאינה יודעת מהלכות כהונה, נראה בפשטות שהואיל ורובא דרובא הנקראים כך הם כהנים, נחשב כמי שהחזק בכהונה. וכמו שכתב **הקצוה"ח** (ס' רפד סק"א) עפ"י הגמרא בב"ב (קכו): האומרת מוחזקני בזה שהוא בכור דהוי קרי ליה אבוא וכו', דלאו דווקא כשהחזק כן עפ"י אביו, אלא הוא הדין כשהחזק כן עפ"י מה שבני אדם קוראים אותו בכור, הואיל והחזק שמו בעיר שהוא בכור הרי זה בחזקת בכור ליטול פי שנים בירושה.

ואפילו אם לא החזק בשם כהן אלא ל' יום כבר כתב **הרמב"ם** (מלוה ולווה פכ"ד ה"ד) עפ"י הגמרא בב"ב (קסז): שאם החזק בעיר ל' יום שכך שמו אין חוששין שמא שם אחר יש לו והוא שינהו לרמות ולעשות קנוניא.

אלא שבנידון דידן יש להסתפק שאולי שם המשפחה הוא שם משפחת האם, ולא שם משפחת האב, וכפי שידוע שאין השמות הוכחה לברור יהדות.

ובספר בן יאיר (מזכרת הגיטין אות א סק"ב) כתב שמי שמכונה כהן אין הכוונה שהוא מזרע כהונה, אלא זה כעין כינוי בעלמא, ועיין בזה **בשו"ת ישכיל עבדי** (ח"ב אבה"ע ס' יג).

ועוד יש לציין לתשובת **האגרות משה** (אבה"ע ח"ד ס' יא) שנשאל בדבר אחד שהחזיק עצמו לכהן ונתברר שכל ידיעתו היא מאביו שבעת שקראו אותו לשמחת הבר מצוה אמר שהוא כהן, אבל אביו אינו שומר תורה כלל, וגם שברח מבית אביו בילדותו מצד מרדו באביו, שלפי הדעת לא היה לו לידע כל כך דבר כזה, שלכן אין לו שום נאמנות לזה שהוא כהן.

וגם אשה אחת שהיתה בת אחי אבי אבא שהיא שני בשני עם אביו הנזכר אמרה איך אפשר שאתה כהן מאחר שאבי שהוא אחי אביך אינו כהן, שלכן אין לחוש למה שאמר אביו, ומצד אמירתו לאוסרו בפסולי כהונה מדין שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא אין לאוסרו מכיון שהחזקת עצמו לכהן הוא עפ"י אמירת אביו שאין לו נאמנות, לכן אינו צריך לגרש את אשתו הגיורת שהיא גיורת בצדק וזהירה בכל דיני התורה ורשאי לחיות עמה כמו כל ישראל בגיורת כי איננו כהן.

ומדברים אלו עולה לדינא כי יש לדון בכל מקרה ומקרה לגופו, לדון מה כוונתו באומרו כהן אני, מהן ידיעותיו בהגדרת כהונה, מנין לו ידיעה זו, ויש לחקור ולחפש עדויות על כך, אך אין להסתפק בכך ששם משפחתו כהן ולאוסרו בכך, אלא הוי רגלים לדבר. וע"ע **בקובץ תשובות** (ח"א ס' קלז).

צבא נתרא הכט

עשיית צוואה לעניני הממון

בפתחי חושן (ח"ח עמוד קסח) כתב, מי שיש לו בנים ת"ח ויראי שמים והולכים בדרך התורה, והוא סמוך ובטוח שלא יריבו ביניהם בעניני הירושה וגם אין חשש מצד דינא דמלכותא, נראה שמעיקר הדין מוטב שלא לערוך צוואה ויניח הירושה לבניו או ליורשיו שיעשו עפ"י דין תורה בדרך של כבוד ואחווה ושלוש, ואף אם רוצה להיטיב עם אחד מהבנים או לבנותיו אם יודע שישמעו לקולו מוטב שיעשה כך דרך בקשה לבניו שיעשו כך וכך, ויסביר להם טעם בקשתו בכדי שיעשו רצונו בדרך של כבוד ויקיימו בזה גם מצות כיבוד אב, וזה עדיף מלעשות דרך צוואה.

אמנם כתב (שם פ"ד סכ"ח) אם רוצה לשנות סדרי חלוקת נכסיו שלא לפי דיני הירושה שקבעה התורה וחז"ל, אינו יכול לעשות בדיבור בלבד, ומ"מ יכול לעשות כן במתנת שכיב מרע או במתנת בריא מחיים, וצריך שיהא המצווה שפוי בדעתו בשעת צוואה, ובכדי שרצונו יתמלא לאחר מותו נוהגים לכתוב שטר צוואה ובו מפורט כל מה שרצונו לעשות בנכסיו, ומכיון שבדרך כלל האדם רוצה לחלק נכסיו בעודו בריא וגם רוצה להשאיר לו זכות ליהנות מנכסיו עד יום מותו או זכות לשנות צוואתו אם ירצה, וכן יש דברים שאינם יכול להקנות במתנת בריא כגון דבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו, על כן צריך המצווה לערוך ולנסח את שטר הצוואה באופן המועיל עפ"י דין תורה שיחייב את היורשים לקיים צוואתו וגם המקבל לא יעבור על דיני ירושה ולא יכשל בעון גזל וגם ימנע מריבות בין היורשים.

יש שכתבו שאף מי שמשנה מסדרי הירושה עפ"י דין תורה, טוב שישאיר מעט ממנו לחלקו לפי דין תורה, דהיינו לבכור פי שנים ולבנים אחרים חלק אחד.

אמר 'הנני נותן מטבע זו לצדקה' וחזר בו

בפוסקים האריכו לדון לגבי צדקה אם אדם שנדר דבר מה לצדקה יכול לחזור בו תוך כדי דבור, או שמא כשם שבהקדש אינו יכול, כך גם בצדקה. דעת ה'ושב הכהן' (סי' יח, הו"ד בפתחי תשובה יו"ד סי' רנח סק"ז) שגם גבי צדקה אינו יכול לחזור בו, כיון שאמירתו לגבוה כמסירה להדיוט ממש, נמצא שכשומר שיתן הרי כאילו מסר כבר לידי העני. כך גם פסק ה**לבוש** (ח"מ סי' רנח) וה**מחנה אפרים** (צדקה סי' ח), והוכיח זאת מכמה סוגיות, [עיי"ש מה שהעיר מסוגיין].

אולם ה**סמ"ע** (שם ס"ק יד) וה**ש"ך** (שם סק"ה) וה**קצוה"ח** (סק"ב) כתבו שיכול לחזור בו. ובערוך השולחן (יו"ד שם ס"ט) כתב לתמוה על החולקים, מדברי הרשב"א שכתב שאין אומרים אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט בהקדש ועניים, והלכה פסוקה היא בחו"מ (סי' צה) שכל הקדש לעניים ולבכה"נ ולס"ת דינם כהדיוט, ועוד כתב שאפילו בהקדש למזבח מי יימר שתוך כדי דיבור אינו יכול לחזור בו, והא איפסקא הלכתא בב"ב (בסוגיין) ובנדרים (פ). שבכל התורה תוך כדי דיבור כדיבור דמי לבד מעבודה זרה וקדושין וכו', אבל בכל שארי דברים יכול לחזור בו. וזה שאמירה כמסירה היינו אם לא חזר בו תוך כדי דיבור, והרי כל ההקדשות והצדקות הם חלק מחלקי נדרים, ובנדרים קי"ל דיכול לחזור בו תוך כדי דיבור, ועוד שה**רמב"ם** (שבועות פ"ב) הסביר הדבר דחזרה תוך כדי דיבור דומה לטועה, עיי"ש, א"כ מה שייך על זה לומר כמסירתו להדיוט. וע"ע בדעת תורה (יו"ד סי' רנח) שהאריך בנידון זה.

צבא נתרא הכט

כיצד העביר יעקב אבינו את בכורת ראובן ליוסף ולאפרים ומנשה בניו

המשך חכמה (פר' ויחי) מבאר את הפסוקים העוסקים בירושת אפרים ומנשה, על פי דין הנחלה שבסוגייתנו.

בפסוקים מבואר שיעקב אבינו נתן ליוסף את הבכורה שהיתה מגיעה לראובן, לענין זה שיהיו מבניו שני שבטים ולענין ירושה בארץ וכו' (עיי' רש"י בראשית מח ו). ומה שיכל לעשות כן הוא מדין ההנחלה דרבי יוחנן בן ברוקה.

ואמנם מבואר בסוגיא שגם לרבי יוחנן בן ברוקה אין להעביר חלק בכורה, כאמור 'לא יוכל לבכר' (דברים כא טז), [וענין הבכורה היה שייך גם אז כמוכח כאן, וכמוכח במכירת הבכורה של יעקב (ועשין)], אלא שבאותה עת, שקודם מתן תורה, לא נצטוו עדיין בדיני התורה, ואף שקיימו האבות את דיני התורה ככל שיכלו, מכל מקום כשראו צורך גדול לפי הזמן לשנות מדינים אלו, לא קיימום [וכפי שראה יעקב אבינו לשאת שתי אחיות ועמרם שנשא את דודתו, וכיוצא בכך]. ועל כן העביר יעקב את בכורת ראובן ליוסף.

והנה כיון שהעברה זו היתה מדין הנחלה דרבי יוחנן בן ברוקה, אין ההנחלה נוהגת אלא בשכיב מרע ולא בבריא, וכפסק הראשונים להלן (קלא). ואכן נאמר בפסוקים שיעקב אבינו חולה היה, כאמור (בראשית מח א) 'ויאמר ליוסף הנה אביך חולה', ואז בא ליעקב ושם ציוה את בכורתו לו ולאפרים ומנשה.

המשך חכמה מבאר עוד מדוע פתח יעקב ואמר ליוסף כי הקב"ה נראה אליו בלזו ואמר לו כי יתן את הארץ לזרעו (שם ג-ד), משום שנבואה על דבר טוב שנאמרה על ידי נביא אינה יכולה להשתנות, עיין ברמב"ם (יסוה"ת פ"ה ה"ד), ולכן כאשר יעקב הנחיל ליוסף את הארץ כבר היה יעקב מוחזק בה, שהרי ההבטחה שיתן לזרעו את הארץ אינה יכולה להשתנות, ומשום שאין דין הנחלה רק במוחזק ולא בראוי [ראה ילקוט ביאורים כאן באורך], על כן צריך היה להקדים נבואה זו שעל ידי כך תהיה ירושת הארץ במוחזק אצלו, ויוכל להעבירה ליוסף [עיי"ש עוד].

ויש להעיר שכבר הרמ"ה (לעיל קכו: ד"ה המחלק) דן כיצד העביר יעקב את בכורת ראובן, שהרי נאמר 'לא יוכל לבכר'. ועוד הקשה שאפרים ומנשה לגבי ראובן הם כאחר במקום בת ובת במקום בן. וכתב שאין לומר שההפקעה היתה בדרך של מתנה בלבד ולא בהנחלה, שהרי מתנת שכיב מרע אינה מן התורה. וכתב שקודם מתן תורה היו הדברים שונים, ומסיבה זו גם קנה יעקב את בכורת עשו אף שהיא דבר שלא בא לעולם.

הטור בפירושו על התורה (בראשית מט ג) עמד ג"כ בשאלה זו, כיצד העביר יעקב את הבכורה מראובן ליוסף, וכתב שהדבר היה על פי הדיבור ואין להקשות מכאן כלל.

לרישום ועדכון שיעורי תורה ניתן לשלוח

פקס ל: 03-543-5757

צנא צתרא קל

תקלה שקרתה כאשר למדו הלכה ממעשה

לפני המהרי"ט (שו"ת החדשים סי' יג) נשאלה שאלה אודות פסק של המהרי"י אבן לב בדיני תקנות טוליטולה. תקנות טוליטולה [היא טולידו שבספרד] כללו תקנות אודות כתובת האשה ונכסיה, והפוסקים דנו על פרטים שונים שיש בהן. אחת התקנות היא שהבעל יירש את אשתו אם מתה בחייו, רק אם השאירה ממנו זרע של קיימא, דהיינו שילדה ממנו בן או בת ונתתו בחיים 'בחי' האם ואחר פטירתה שלושים יום שלמים או יותר'. משמעות הלשון היא שהבן או הבת חיו שלושים יום, שלפחות חלקם היו לאחר פטירת האם. לפי הבנה זו, גם אם הבן או הבת חיו אחר מות האם יום אחד בלבד, יורש אותה בעלה, ובלבד שחיו קודם לכן עוד עשרים ותשעה יום.

אמנם כתב שבשו"ת מהר"א ששון (סי' יט) הביא בשם רבי חנניה בן יקר בשם המהרי"י בן לב, שפסק שבאופן זה שלא חי הזרע אחר מות האשה שלושים יום שלמים, יחלוקו הבעל עם יורשי האשה בכתובה זו. והביא ראייה מדברי הקדמונים רבני רומאניא שאירע מעשה בימיהם ואמרו שבין קטן בין גדול כל שלא שהה אחר אמו לי יום אינו זש"ק וחולקים, ואמרו שכן מוכיח לשון התקנה של טוליטולה ומשמעותה, והוסיף שאחר הדרישה ידענו כי כן נוהגים בכמה מקומות.

אמנם כתב השואל, נפלאתי מאד על פסק זה שמאחר שבלשון התקנה נאמר שיהיו שלושים הימים 'בחי' האם ואחר פטירתה, הרי מוכח שאין צורך שיחיו אחר מותה שלושים יום, שאם לא כן מיותרות המילים 'בחי' האם'.

המהרי"ט עונה לשואל שאכן כך שמע, כי המהרי"י בן לב עשה מעשה בקושטנדינא (היא קושטא שבתורכיה) בבן גדול שלא חי אחר אמו שלושים יום, והורה שיחלוקו. המהרי"ט מוסיף שעל פי השמועה היה המעשה בבן בת בנו של המהרי"י אבן לב, שבת בנו רבי דוד אבן לב, היתה נשואה להר"י אבן אל רב, ומתה, והשאירה בן שלא חי אחר פטירתה שלושים יום, והורה סבה, המהרי"י אבן לב, כי יחלוקו בנכסים. ולא עוד אלא שהיו חכמים שכתבו ברמז שאין לחוש למה שעשה המהרי"י אבן לב לעצמו, כביכול לטובת עצמו הורה כן, ח"ו.

אולם, מסיים המהרי"ט, 'העיד לנו החכם כמהר"ר יצחק אבן פראג' על חכם אחד מחכמי הדור ההוא, שאמר כי היו דבריו עם הרב [המהרי"י אבן לב] ז"ל לאמר כי לעזה עליו המדינה לומר מימינו לא ראינו כך [לפסוק שיחלוקו], והשיב הרב ז"ל כל מה שנתן משלי נתן, כי כזאת וכזאת היה חייב לי'. דהיינו שהיתה סיבה אחרת לפסק זה, והחלוקה לא היתה משום ספק בלשון התקנה אלא משום חוב אחר שהיה הר"י אבן אל רב חייב למשפחת אשתו, והרואים שלא ידעו זאת העידו בטעות כי לדעתו יש לחלוק בנכסים, ובאה תקלה על ידם.

המהרי"ט כותב על כך: 'ונתקרה דעתנו, כי בעדות זו אמרנו ברוך שבחר בחכמים ובדבריהם שאמרו אין למדים הלכה מפי מעשה, כי זה לא ראינוהו בתוך פסקיו לא מהראשונים ולא מאחרונים.

במעשה זה ניכר היטב טעם הדין שאין למדים הלכה מפי מעשה, וכפי שכתב הרשב"ם (ד"ה ולא מפי מעשה), 'דשמא טעה בטעם של פסק דין של אותו המעשה'. אלו שהורו על פי מה שראו במעשהו של המהרי"י אבן לב, באה תקלה על ידם מפני שעברו על דברי הגמרא כאן שאין להורות בכגון דא ממעשה שעשה חכם.

מאיך גיסא יש לציין את המובא בשם החזון איש שאמר שכבר נהגו הדורות לכתוב הנהגותיהם של גדולים, והדבר מועיל לסייע בידי חכם הנוטה להלכה בדבר ומסתייע ממעשה רב (אמרי יושר, נשים).

צנא צתרא קלא

שינוי סדרי הירושה מכח תקנות והסכמות

הפוסקים מרבים לדון בשאלה, אם תקנות הציבור והקהל יכולות לשנות את סדרי הירושה שקבעה תורה.

בשו"ת מהרי"ק (שורש ח) נמצאת שאלה שנשאל אודות מנהג שנהגו במקום מסויים כי בכור ופשוט יטלו בשוה. המהרי"ק פוסק כי אין כח למנהג זה ואין לו תוקף, שלא יהיה כח המנהג גדול מהכח שנתנה תורה לכל אדם להנחיל את בניו, והרי אי אפשר להנחיל אלא בין פשוטים ולא ליטול מהבכור כלל. וכיוצא בדבר כתב גם הרדב"ז (סי' תקמה). וכתב שאפילו הונהג המנהג על פי גדולי העיר, אין בו ממש. וכן כתבו פוסקים נוספים.

מלשון התשובות הנ"ל נראה שגם תקנה לא תועיל בדבר, ולא רק מנהג שנהג מאליו. וכן כתב המבי"ט (סי' קכח) שגם אין כח ביד בית דין לתקן תקנות כאלו, ואף לא בדרך של הפקר בית דין הפקר. [אולם ראה בחקרי לב (אהע"ז סי' מב) שמחלק בין מנהג לתקנה, שאף שכתבו הפוסקים הנ"ל שאין מנהג מועיל, תקנה מועילה גם מועילה, ומדין הפקר בית דין הפקר. נידונו של החקרי לב הוא על תקנה שתקנו רבני ארץ ישראל לעקור ירושה מיורשים שנמצאים בחוץ לארץ, ולתתה רק לאלו שבארץ, והוא אומר שיש תוקף לתקנתם, ומהטעמים הנ"ל].

בעל הדברי אמת (קונטרס ט) מביא את דברי המבי"ט הנ"ל, ומשיג עליהם מכמה טעמים, ואחד מהם הוא האמור בסוגיא בפירוש כי מה שמועילה כתובת בנין דכרין הוא משום ש'תנאי בית דין שאני', ומוכח שמועילה תקנה בענייני ירושה.

כבר קדמו לדברי אמת התשב"ץ ובנו הרשב"ש שהביאו ראייה זו שתקנת בית דין מועילה לעקור את דיני הירושה. התשב"ץ (ה"ב סי' רסה, ועי' גם סי' רצב) מדבר על תקנה שתוקנה שאם תמות האשה בחי בעלה וזרע אין לה ממנו, שיירשו קרוביה שלישי מנדונייתה, והוא כותב כי תקנה זו קיימת להפקיע את דין התורה, כאמור בסוגיא כאן 'תנאי בית דין שאני'. ואמנם התשב"ץ מדבר על ירושת הבעל, שיש אומרים שאינה מן התורה, ואפשר שאין ללמוד ממנה לירושה רגילה, אבל בנו הרשב"ש מדבר על ירושה רגילה, וכותב גם כן כדברי אביו. השאלה שם היתה אודות לקיחת נכסי אדם שמת ואין לו יורשים, לטובת הקדש, ועל כך כתב (שו"ת הרשב"ש סי' רפז) כי אין לעשות כן, שהרי אין לך אדם מישראל שאין לו יורשים, 'אלא אם כן יש בקהל תקנה קבועה כזו, דאלים כח דציבורא בהכי וכדאמרינן בפרק יש נוהלין גבי בנין דכרין תנאי בית דין שאני, ויהיה כח הציבור על יחידים ככח בית דין הגדול על כל ישראל'.

אמנם אין מהסוגיא כל קושיא על דברי המבי"ט ושאר הפוסקים הנ"ל, משום שכבר הרשב"א בחידושו (גיטין יג: ד"ה אמר אמיר) מיישב שאלה זו. הרשב"א מייסד שאין בית דין מתנים לעשות דבר שאין ביכולת אדם לעשותם, והוא מקשה על כך מהאמור כאן 'תנאי בית דין שאני', ומיישב שאף כאן יכול אדם להתנות עם אשתו שלא יירשנה, שתנאי ממון הוא, ומכיון שהוא יכול להתנות שתחזור כתובתה ליורשיה אף בית דין יכולים להתנות כן (עי"ש עוד). ומעתה לא קשה כלל על המבי"ט וסיעתו, הסוברים שאין תנאי מועיל בירושה אחרת, משום שבה באמת אין דרך לאדם להתנות שלא תחול.

צבא בתרא קלב

צירוף שלושה צדדים לומר שלא עשה את אשתו אפטרופא

לפני רבי עקיבא איגר באה אלמנה ושטר בידה. בשטר זה, שנעשה בעת נישואיהם, כתבו זה לזה כי אם ימות הוא לפני תירשנו היא וינתן לה כל עזבונו, ואם תמות היא לפני מחצית מנכסיה יירש הוא ואת המחצית האחרת יטלו יורשיה.

רבי עקיבא איגר הכריע שהאלמנה לא זכתה כלל בנכסי בעלה, שהרי נפסק בסוגייתנו ש'הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפטרופא', והראשונים והפוסקים כתבו כן גם לגבי בריא הנותן את נכסיו, אם בגלל שספק הגמרא בזה נפשט, שגם בבריא הדברים אמורים, ואם מפני ספק שהאשה היא המוציאה מחבירו שעליו הראיה (עיין ילקוט ביאורים).

ואף שלכאורה דין מפורש הוא, בכל זאת דן רבי עקיבא איגר מתחילה לומר שזכיייתה תועיל, מפני שלושה טעמים:

א. שיטת הרא"ש [וכן שיטת הרשב"ם (קל. ד"ה הלכה)] שדין הסוגיא לא נאמר אלא בכותב נכסיו בלשון מתנה, שאילו כתבם בלשון ירושה אין לומר שעשאה אפטרופא, שאין שייך לשון ירושה באפטרופוסות. רבי עקיבא איגר מציין כי נמצא שכאן בשטר, שהיו גם לשון ירושה וגם לשון מתנה [שהרי אמר ש'תירשנו' ו'ינתן' לה עזבונו], יש להשתמש בשתי הלשונות בכדי לזכותה. שהרי היא אינה יכולה לזכות מדין ירושה, משום שאינה ראויה ליורשו, אלא בלשון מתנה בלבד, אלא שיועיל לשון ירושה לומר שלא עשאה אפטרופא, ושוב תזכה בלשון המתנה.

ב. דעת הרא"ש בתשובותיו (הובאה בטור אהע"ז סי' קז) שאין אומרים שעשאה אפטרופא אלא כשהיורשים הם בניו או שהם אחיו, ולא כאשר הם קרובים רחוקים יותר. כאן בנידון זה, לא היו לו יורשים אלא בני אחיו בלבד, ולדעת הרא"ש זכתה בזכיה גמורה.

ג. יש ראשונים הסוברים שאם עשו קנין בצוואה זו, אין אומרים שהתכוון לאפטרופסות, שאין קנין לאפטרופסות (ראה רשב"א ד"ה בנו בשם הראב"ד, ובילקוט ביאורים באורך).

אף שהשיטות הללו לא נפסקו להלכה ואינן אלא ספק, מכל מקום רצה רעק"א לצרפם יחדיו על מנת לתת לאשה את נכסי הבעל, משום שהש"ך פוסק (בכללי ספק ספיקא) ששלושה ספיקות יחד מועילים להוציא מחזקת איסור, ואם כן יתכן ששלושה ספיקות יכולים גם להוציא מחזקת ממון.

להלכה לא סמך רעק"א על צירוף זה, אם משום שאין זה ברור שאכן שלושה ספיקות מוציאים ממון, [ואכן ראה בפתחי תשובה (אהע"ז סי' נג סק"ז) בשם פוסקים רבים הסוברים שאין דינו של ספק ספיקא בממון אלא כספק אחד בלבד, ואפילו היו כמה וכמה ספיקות, ואין מוציאים ממון על פיו], ואם מפני שיתכן שכולם נחשבים ספק אחד: האם נתכוון למתנה או לא. ספק ספיקא הוא כאשר יש כמה סיבות לנהוג באופן מסויים. כאן יש סיבה אחת בלבד, שבעלה נתן לה במתנה, אלא שיש כמה סברות להוכיח זאת. הסברות הללו אינן נחשבות כספיקות נפרדים, ואינן עושות 'ספק ספיקא' (שו"ת רעק"א ח"ב סי' צ).

אין לדיין אלא מה שענינו רואות

נבין את הדברים על פי היסוד של הגר"י סלנטר זצ"ל כפי שהביאם וביארם הגרש"ז מקלם זצ"ל (חכמה ומוסר ח"א מאמר יא) וזה לשונו אמר הגר"י אחרי כי ידוע שהתורה אינה פסוקה מן השמים ורק נמסרה לחכמי הדור דיירי ארץ, בקביעת מועדים בכריתות ומיתות בית דין הכל כאשר נראה לבית דין של מטה, ועל ידם נפסק הדין בשמים להלכה למעשה, ואין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, ואם כן הלא צריך הדיין להשלים עצמו במידות תחילה, ואז לא יהיה משוחד ואז אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות כי יש לו עינים לראות, מה שאין כן אם לא השלים עצמו במידות, אז אינו ראוי להיות דין אף אם פעם אחת מכוין אל האמת, אין תורתו תורה כלל כי התורה אינה פסוקה מן השמים, 'לא בשמים היא' כתיב, כלומר הקב"ה מסר את התורה לחכמים ורק על פי הבנתם ופסקיהם נקבעת אמיתה של תורה, שהרי אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, כי מחובתו כדיין לפסוק רק כפי מה שהוא רואה ומבין, וזה בנין אב לכל חלקי התורה שפירושה האמיתי תלוי בהבנת החכמים, כי לאחר שניתנה תורה לארץ אין אמת מוחלטת ויחידה בהבנת התורה, אלא הכל תלוי בהבנת החכמים שבכל דור ומה שהם מבינים זאת היא התורה לאמיתה ועל פיה עלינו לנהוג כך. כתב החזון איש' קובץ איגרות (ח"א לג) השגחתו יתברך היא בכל דור ודור על היחידים ששתלן בכל דור להורות חוקיו ומשפטיו לישראל, וכשהן מעמיקין בהלכה הן בשעה זו כמלאכים ורוח ממרום שורה עליהן, ועל פיהן נקבעו הלכות באישות החמורה ובשבת ובשאר הלכות החמורות. אמנם לא כל מי שידע תורה נכלל בין החכמים שעל פי הבנתם נקבעת התורה, כי תנאי יש בדבר שאין לדיין אלא מה שענינו רואות, אם כן צריך שיהא לו עינים לראות כל דבר במבט הנכון, דהיינו שיהא שלם במידות וטהור מנגיעות של גאוה ותאוה ושאר מידות רעות, שאז יש לדיין עינים טהורות וראיה בהירה, ממילא הבנתו היא נכונה ומה שהוא מבין בתורה זוהי התורה באמת. אבל חכם ודיין שיש לו נגיעות, אין עיניו רואות ובהירות, כי הנגיעות הן השוחד המעורר את עיניו, אם כן כל עוד יש לו נגיעות הבנתו אינה תורה, ואף אם במקרה כיון לאמת אין זו תורה, מפני שכאמור אין פירוש אמיתי מוחלט אחד בלבד לתורה, אלא הכל תלוי בהבנת החכם השלם במידותיו, והוא צריך ליצור את התורה, ומה שהוא מבין בשכלו הזך זוהי אמיתה של תורה.

(שפתי חיים, מועדים ח"ג מאמר אין לדיין אלא מה שענינו רואות)

הכותב כל נכסיו לבנו אחד לא עשאו אלא אפטרופא

כתיב (ויקרא כה לה) 'וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך'. ויש לומר לשון תואר אחיך הנזכר כאן, ב' מאי עמך, שאם שניהם מטו ידם מאי והחזקת בו, כי גם הוא עני כמוהו. ונראה לי פשוט דק"ל הכותב כל נכסיו לבנו אחד לא עשאו אלא אפטרופוס, דודאי לא שינה בנו בין הבנים. בזה נראה לי לבאר פירוש מתניתין דאבות (פ"ג מ"ז), רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו. ורצה לומר דכוונת ר"א ללמד מוסר לעשירי העם שאל יהיו צרי עין במתן עניים, וזו שאמר תן לו לעני משלו שהוא בפקדון בידך, כי מאחר שאתה רב ולעני אין כל והוא אחיך, ע"כ שאתה ושלך שלו, שאתה אפטרופוס שלו וממון שלך הוא שלו וק"ל. ובהו יובן וכי ימוך אחיך, ורצה לומר מאחר שהוא אחיך ומה תימה כי מטה יד"ו ואתה רב לך, ע"כ ששלו הוא עמך ולכך והחזקת בו וכי וק"ל.

(תולדות יעקב יוסף, בהר)

גם לילד שלך מגיע !!!

חומש 'עוז והדר'

ניתן להשיג את כל הסט!

סבא לומד דף היומי בשפה ברורה של עז והדר, אבא מכין את השעור עם מתיבתא של עז והדר, אברהמי לומד בשייבה בגמרא של עז והדר ויענקי לומד הלכה במושגה ברורה עז והדר.

מהיום גם אני לומד בעז והדר

חדש!!

חומש עוז והדר מפואר לתלמידים עם תמונות תלת מימד מאירות עינים להמחשת הנלמד

להגדיל תורה ולהאדירה

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
מוקד הזמנות: 1800-22-55-66